

Et foredrag af Tage Petersen i anledning af Lystrup-Elsted-Elev Lokalhistoriske Samlings udgivelse af Årbog 2017.



1. Fattighuset i Elev

Hvis vi tror på, at det gamle Fattighus i Elev blev bygget omkring 1827 og så er 190 år gammelt og ved jeg har boet i det siden 1984 – altså i 33 år, kan det nok se ud til at jeg er en smule indbildsk, hvis jeg tror jeg kan fortælle hele husets historie.

I Årbogen har jeg - så vidt muligt - fortalt historien om de mennesker, der har boet i huset.

På den anden side må vi se i øjnene - at hvis vi ser bort fra Ivan og Valborg og mig selv - er alle andre døde.

Jeg har derfor - på absolut uvidenskabelig vis - stjålet alt det skriftlige materiale, jeg har fundet relevant, uden at oplyse, hvor jeg har det fra.

Jeg kan dog her betroe jer, at en hel del har jeg fundet på Lokalhistorisk Arkiv, og jeg vil benytte lejligheden til at sige tak til Inger Hvidkjær Andersen, der altid har været flink til at give mig billeder og papirer der har med Fattighuset at gøre.

Jeg vil også gerne sige tak til Lennie for hans opsætning af min artikel i Lokalhistorisk Årbog – det kom til at se rigtig flot ud.

2. Ældste foto (ca. 1910)



Gammelt foto fra Kjeldsbjergvej i Elev.

I forgrunden ses vognmandens hus – se Kalender 2006.

Derefter Fattighuset i Elev.

Derefter Skolen – nedrevet i 1917 – se Kalender 2012.

Og bagerst Elev Østergård – se Kalender 2003.

3. Huset 1985 – træfældning 1990 (det tør jeg ikke mere)



Min egen historie er, at jeg sammen med min nu afdøde kone Magna, købte Det Gamle Fattighus i Elev i foråret 1984.

Vi var lige kommet hjem fra Holland, hvor jeg havde været udstationeret i ca. 3 år og hvor jeg - sammen med et hold af teknikere – havde arbejdet med projektering af transmissionsledninger for fjernvarme for at udnytte spildvarmen fra store kraftværker.

I virkeligheden forarbejdet til de store ledninger, der forbinder kraftværket i Studstrup med varmeveksleranlægget bag ved Skejby Sygehus.

I Holland var jeg blevet gift med Magna – som jeg løb ind i ved en Jazz festival i en by, der hedder Etten-leur.

Magna var ganske vist fra Struer, men havde boet i Holland i over 25 år.

Hun efterlod sig 3 voksne - men ugifte døtre - i Holland, da hun valgte at slå pjalterne sammen med mig og vende tilbage til fædrelandet.

Vi skulle selvfølgelig have noget at bo i, og som de romantikere vi var, faldt vi over det gamle hus i Elev.

Mest af alt, fordi der stod to kæmpestore bøgetræer, med små lysegrønne blade foran huset.

Disse træer måtte dog hurtigt lade livet, da det om sommeren viste sig, at de skyggede så meget, at der blev alt for mørkt inde i huset.

På forsiden af Årbogen kan I se, hvordan huset så ud, da vi købte det i 1984 og inde i bogen kan I læse om, hvad der er sket siden da.

Resten af historien kan læses i Årbogen og jeg vil derfor koncentrere mig om det, jeg ved noget om:

”Hvordan byggede man i gamle dage?”

I skal dog lige hilse på Mues Jens inden vi går videre

4. Mues Jens og Marie tager imod



Her er et billede af Jens Chr. Christensen også kaldet Mues Jens og hans kone Marie Rasmine foran indgangsdøren.

Mues Jens købte huset for 350 kr. i 1903 og solgte det Ejner og Signe i 1940.

Historien om de tidligere beboere må I læse i Årbogen så hvis ikke I allerede har købt den kan I henvende jer til kassereren.

Hvis I ser nøje efter kan I på det nye billede (til venstre) se, at ege-stolperne til venstre for indgangsdøren er de oprindelige stolper.

Meget af tømmeret i huset er efterhånden skiftet ud; men gamle ege-stolper holder.

Der er i øvrigt grund til at antage, at de er ældre end huset, for da jeg fjernede en af dem under tilbygningen, kunne jeg se, at der var gamle taphuller i den, så den stammer sandsynligvis fra en endnu ældre bygning og er altså fundet god nok til at kunne bruges i fattighuset.

Læg i øvrigt mærke til brændestablen foran døren.

Det har sikkert været praktisk at placere den der så det var let at få fat i brænde til komfur og kakkelovn.

Bemærk også Mues Jens's træsko, hvor fint fugerne mellem murstenene er malet op og hvor fint bindingsværket er tjæret.

5. Udsmykning



Der har gennem tiden været eksperimenteret med mange forskellige udsmykninger af bindingsværket; men det har der selvfølgelig ikke været råd til på et gammelt hus på landet – og da slet ikke på fattighuset.

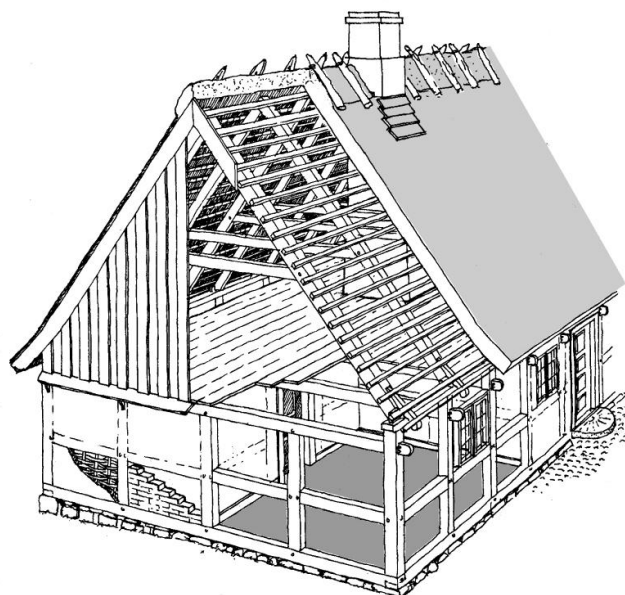
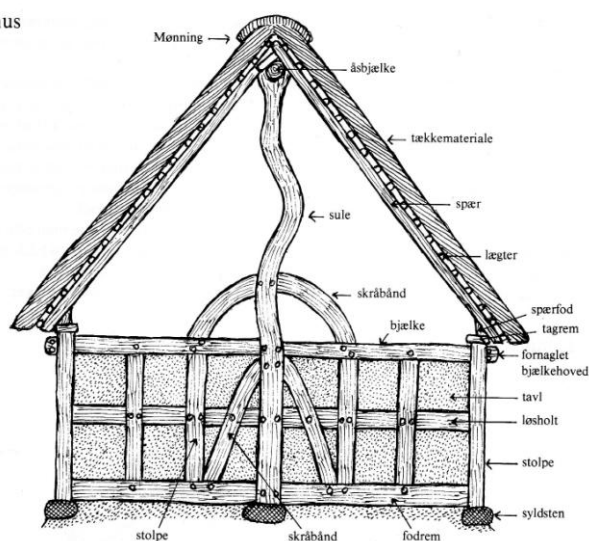
Mindre kan jo også gøre det.

Billedet er en collage af fotos, jeg har taget, af bindingsværk i muren ved indgangen til Den Gamle By.

6. Fra vikingetid til Middelalder

Et Milenium svandt!

Sulehus

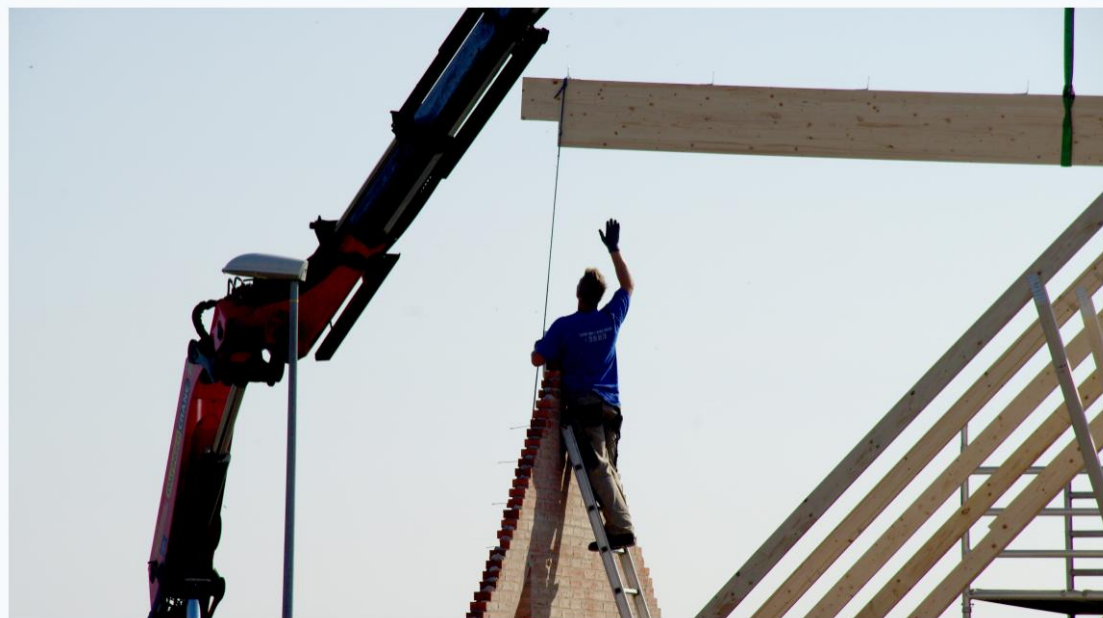


Ser man på de to tegninger, er der ikke den store forskel på den teknik, der er anvendt når man byggede beboelses-huse på landet.

Man har brugt de materialer, man har kunnet finde lokalt og har brugt det værktøj, der kunne fremstilles af smeden.

Man er nok gået fra flint til stål og fra lerklinede tavler til murede tavler; men træværket er i det store hele tilhugget og samlet efter den samme måde i de to huse.

7. Nye tider nye hjælpemidler og materialer



Det er først i nyere tid at teknikken er ændret.

Præfabrikerede spær samlet med sømplader.

Limtræsbjælker og kran til at hejse de tungeste ting på plads.

Savskåret og tykkelseshøvlet tømmer.

Men! Hvis vi se bort fra installationerne og varmeisoleringen er det jo forbavsende, hvor lidt der er ændret ved selve bygnings-skallen.

45 graders taghældning og et godt stort udhæng – så går det aldrig helt galt – selv i det danske klima.



8. Skelettet til et gammelt hus på landet

Sådan har man bygget i Danmark i over 1000 år.

Materialer, der fandtes lokalt.

Ler (mursten)

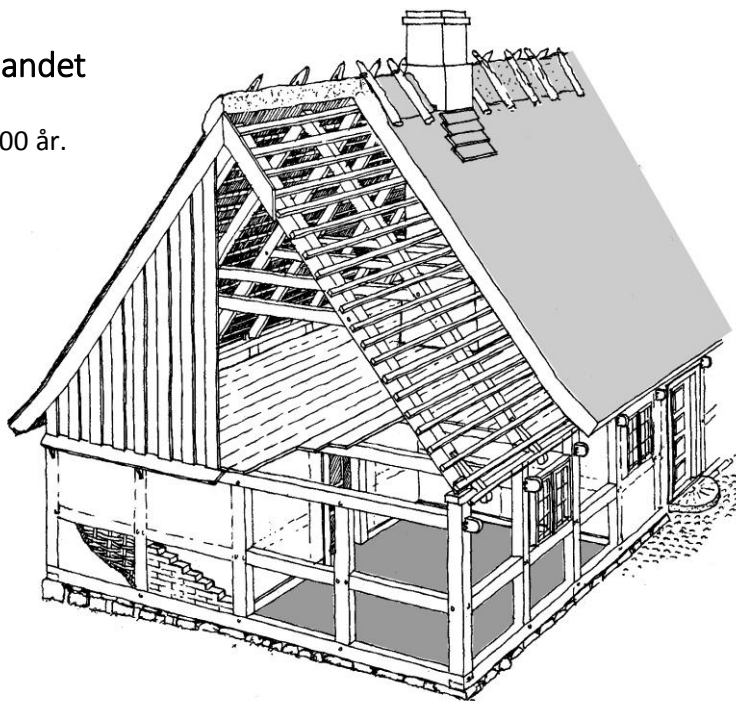
Sten

Jern (myremalm)

Strå, tagrør

Glas (Kvartssand og kalk)

og træ



Vi vil nu se lidt nærmere på hvordan sådan et gammelt hus er skruet sammen.

Huset er funderet på syldsten, dvs. marksten som man har slæbt sammen og delvis gravet ned i jorden.

Oven på markstenene har man lagt fodremmen som basis for bindingsværket.

Når ydervæggens bindingsværk er rejst og tagremmene er på plads kan man rejse spærene, lægte og tække taget.

Så gjorde det jo ikke noget, om det blev vinter, for så kunne resten af arbejdet med at lukke huset foregå i rimeligt læ.

En af fordelene ved at bygge på denne måde – på syldsten – var at tømmeret blev hævet over jorden, så det kunne tørre ud.

En anden fordel ved den gennemgående fodrem er at den udligner trykket på syldstenene og derved modvirker risikoen for sætninger (hvis man ikke fik funderet på intakte aflejringer og kom helt ned i frostfri dybde).

Nu er knap 200 år jo lang tid, så på det gamle Fattighus – som på mange af de andre gamle bindingsværkshuse – er fodremmen forsvundet og der er blevet fyldt op med mørtel og sten under stolperne.

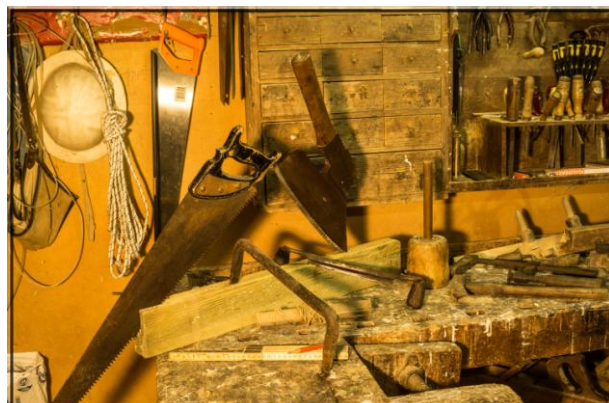
Men først skulle tømmeret kriges.

9. Fra Den Gamle By og Fattighuset

Hårdt arbejde at skaffe og bearbejde Tømmer og brædder



Gammelt værktøj



Træet blev ofte vinterfældet.

Egestammerne måtte ikke ligge for længe efter fældningen.

Skete det blev træet for tørt og dermed for hårdt til at kunne forarbejdes med håndværktøj.

Konstruktionstømmer bruges i kvadratisk eller rektangulært tværsnit.

Almindeligvis fremstilles der ét stykke bygningstømmer ud af én stamme.

Tilhugningen skete med en særlig økse, den såkaldte bredbil.

Hugning går langt hurtigere end opskæring med håndsav.

Tømmer i mindre dimensioner såsom planker, brædder og lægter, opskæres med sav.

Tegningen til venstre viser en tømmer, der hugger en af bjælkens sider.

Tømmeret er gjort fast til de store tværliggende bjælker (eller bukke) ved hjælp af jernklamper.

For at hugge lige har tømmerne først lavet en kridtstreg på tømmeret ved at gnide en snor ind i kridt – spænde den stramt ud over tømmeret – løfte og slippe den.

På tegningen til højre er tømmerne i gang med at save planker ud.

Billedet til venstre er fra mit værksted og viser noget af det gamle værktøj jeg har arvet efter min far og bedstefar.

10. Savskårne bjælker – fra håndsav til savværk



Min bedstefar fortalte mig, at han i sin ungdom havde været med til at save gulvbrædder ud, hvor der stod to mænd og trak i en sav.

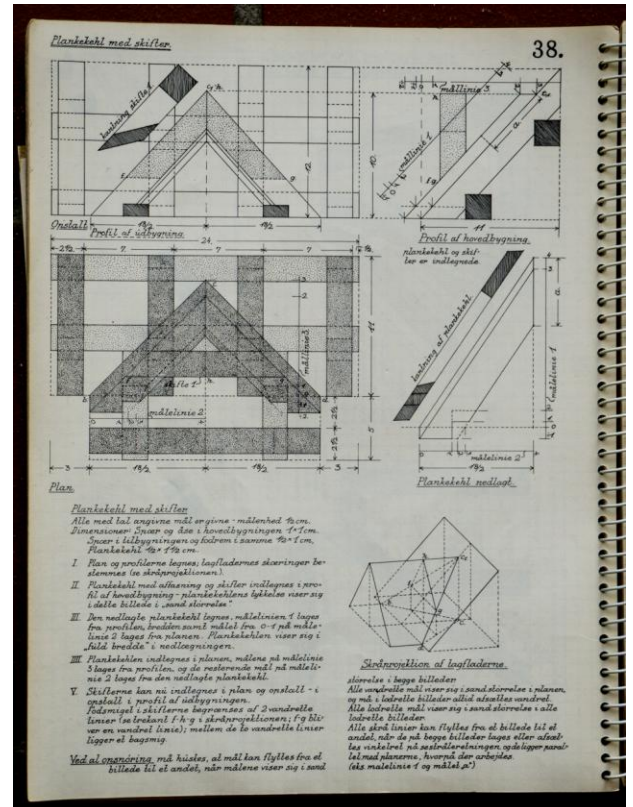
En i en grube gravet i jorden og en på overfladen.

Hvad om de moderne motionscentre fik etableret et sådant arrangement i stedet for de dyre maskiner, man står og trækker i nu om dage?

Man kunne vel oven i købet tjene penge ved at sælge retro-brædder.

Billedet til højre er fra fattighuset med savskårne bjælker – for træk – fremstillet på et savværk, men hævlet af mig.

11. Opsnøring – afbinding. Tømrerværktøj



Tømmer til tagkonstruktionen og bindingsværket tildannes og samles først på afbindingspladsen.

På afbindingspladsen bliver spær og bindingsværk tegnet op i fuld størrelse på et land – en slags gulv - fremstillet til formålet, f.eks. af forskallingsbrædder – opsnøring.

Herefter bliver tømmeret lagt oven på landet og ved hjælp af den lange tømrervinkel ridser man op på tømmeret, hvor der skal saves og hvor der skal laves taphuller og tappe – afbinding.

Som det ses på tegningen til højre, er det ikke så enkelt at få tømmeret tegnet op og passet til - specielt ikke, når det som plankekehlen her, stikker skråt ud i begge retninger.

Det skal jo helst passe sammen når man samler det og man skulle jo så nødtigt blive tvunget til at melde sig ind i "Lufttømrernes Fagforening".

12. Samling af bindingsværk med trænegler



At bore for træk

Man samler tømmeret.

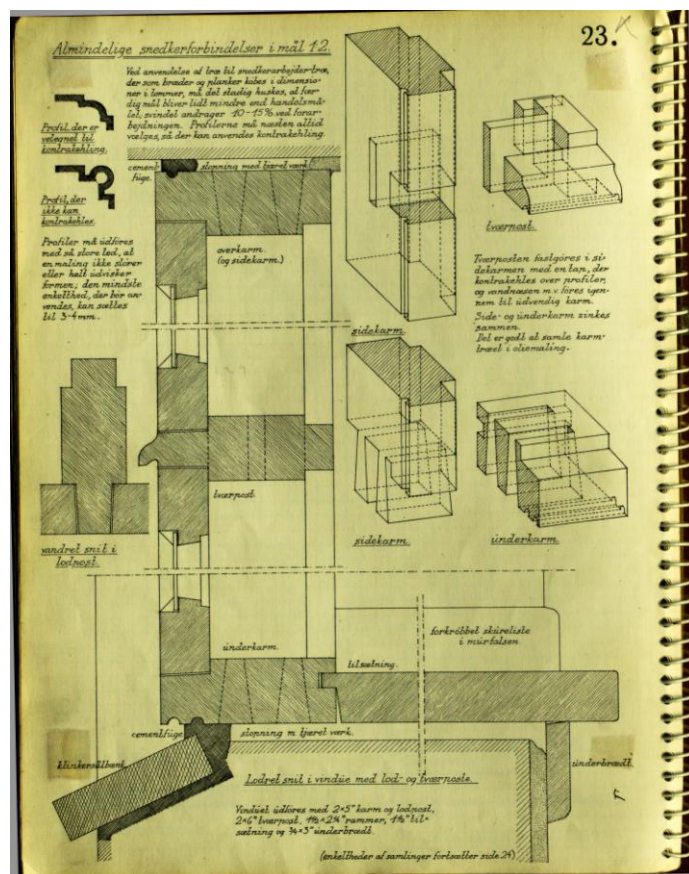
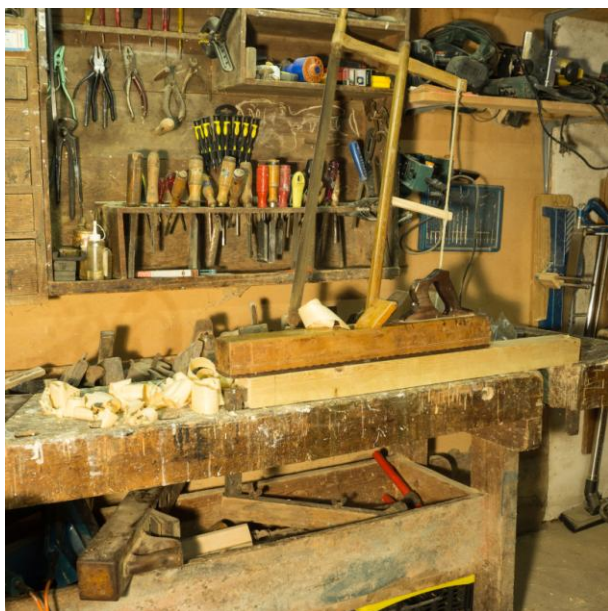
Derefter borer man med sit drejebor så langt, at spidsen på boret markerer hullet i tappen.

Så trækkes tappen ud og man boret igennem bjælken.

Når tappen er ude, borer man hullet gennem tappen en lille smule længere inde på tappen.

Når naglen derefter slås igennem tapsamlingen bevirker forskydningen at tappen trækkes stramt ned i taphullet.

13. Vinduer og døre



Vinduer og døre blev fremstillet på værkstedet.

I min tid havde vi dog maskiner til at høvle træet og en båndsav til at skære de lodrette og skrå snit - samt en gammel Bedstefar til at stå ved høvlebænken og med et stemmejern hugge zinkerne ud.

Det lykkedes mig at få slebet den gamle rubank op, så jeg kunne lave rigtige høvlspåner (Når Bonderøven kan – så kan jeg vel også).

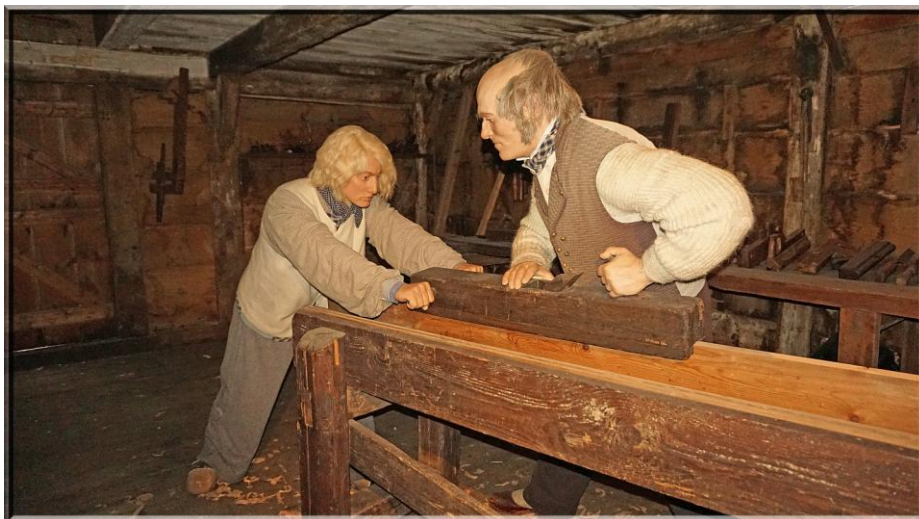
Save (ret og krydsfilede), skrubhøvl, Rubank, slethøvl, profilhøvl, pudshøvl og stemmejern var det værktøj der var nødvendigt for at lave vinduer.

Hvis nogen ønsker at forsøge sig med fremstilling af deres egne vinduer, er der glimrende tegninger i "BYGNINGSKONSTRUKTION FOR BYGMESTERSKOLEN" af arkitekt Aksel Jensen M.A.A udgivet af Odense Tekniske Skole 1959 – hvorfra billedet til højre stammer.

Husk, at hvis man laver koblede rammer, har man ikke meget mere energitab end hvis man bruger moderne termoglas.

Hvis bundstykket skulle rådne, kan man jo bare skifte det ud.

14. Arbejde på værkstedet



Som regel planlagde man arbejdet, således at arbejdet på værkstedet og det indvendige monteringsarbejde i huset, kunne foregå om vinteren.

Den tids vinterforanstaltninger.

Som regel havde vi tømrere lidt ondt af murerne, der tit måtte gå ledige om vinteren.

Der blev den danske "Flex-securacy" model opfundet; men det har man glemt.

På værkstedet i Den Gamle By kan man se, hvordan man høvler gulvbrædderne og hvordan man høvler fer og not i kanten af gulvbrædderne

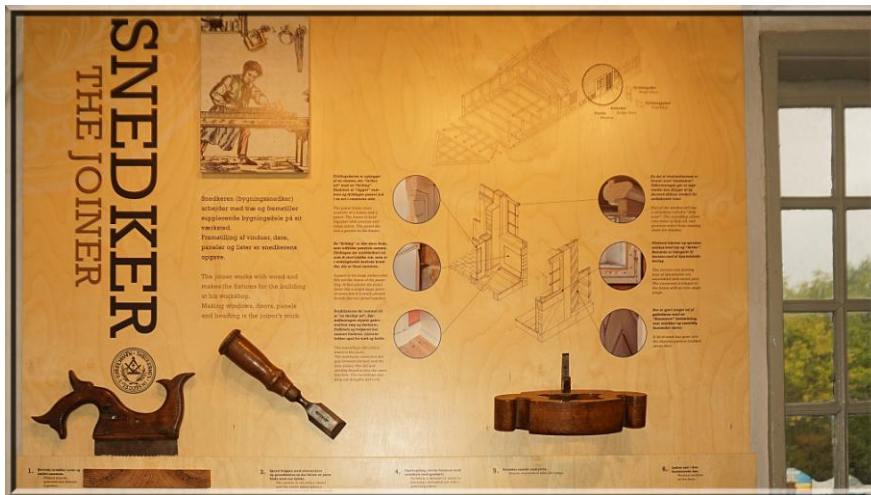
Det krævede armmuskler.

Måske også en idé til motionscentret.

På billedet til venstre har man gang i det lidt finere snedkerarbejde. Her laver man svalehalesamlinger - sikkert til en skuffe.

Det gjaldt om at have skarpt værktøj.

15. Snedkerværktøj og malerværksted



Snedkeren (Bygnings-snedker) arbejder med fremstilling af supplerende bygningsdele på sit værksted.

Fremstilling af vinduer, døre, paneler og lister var snedkerens opgave.

I en blandet landhandel som min fars og bedstefædres virksomhed (i Hørby) mestrede vi både tømrer og snedkerfaget samt glarmesterfaget.

Trapper regnedes til tømrerfaget og høvlen i nederste højre hjørne brugte vi til at rette bunden af udstemningerne i vangerne for trappetrinene op med.

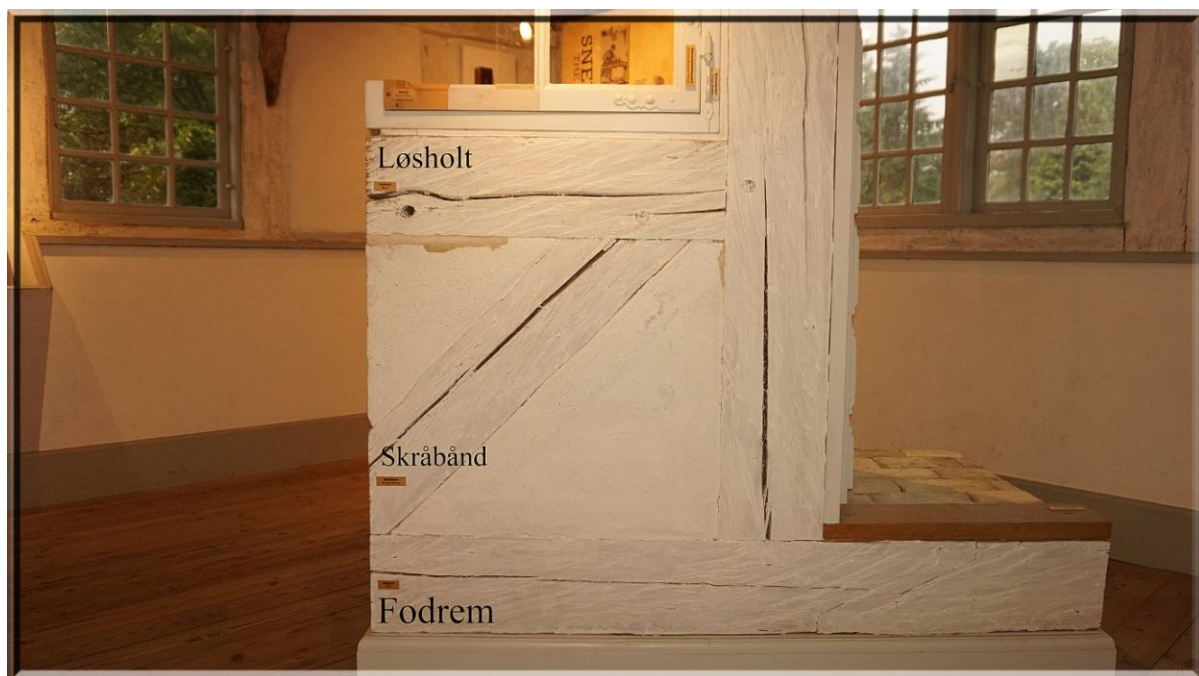
I dag fræser man sig jo fra det hele.

På fotoet til højre er maleren ved at fremstille maling.

Det var normalt, at maleren kom på snedkerværkstedet for at grunde vinduerne, før de blev sat ind.

Thorkild Simonsen har muligvis startet sin karriere med at grunde vinduer på min bedstefars værksted i Gølstrup.

16. Murerværktøj og murerarbejde



Murerværktøj

Mock-up med bindingsværk og vindue i den gamle by.

Udfyldningerne i bindingsværket blev muret af brændte teglsten – brændt ler.

Fugerne bestod enten af lermørtel (sand blandet op med ler) eller kalkmørtel (sand blandet med læsket kalk).

Mureren var ekspert i at hugge murstenene til med murerhammeren.

17. Tag-detajler og beslag



Øverst et billede af nogle af de mere sofistikerede tag-detajler – formodentligt mest anvendt i byerne.

Beslagene på det underste billede er håndmedet og malet med mønje, der indeholder bly og er ekstremt usundt – i det mindste for dem der maler med det.

18. Tilbygning i 1989



Her har vi gravet ud og støbt fundamentet.

Den unge mand på billedet til højre er ved at montere det første stykke bindingsværk til tilbygningen.

På billedet til venstre kan I se noget fundamentet fra en tidligere tilbygning til det gamle hus.

Rundstokkene og stenene i udgravningen har været brugt til at lempe den store sten, der ligger bag ved huset, op af udgravningen.

19. Tagkonstruktion og tagdækning



Bindingsværket er rejst og spærene fastgøres til bindingsværket (så vi kan få holdt det rejsegilde)

Strå oplagt og tagdækningen er påbegyndt.

20. Tag



TAG

Nedrivning af gammelt stråtag.

Plankekehl og spær.

Forbindelse mellem Spær og bjælke.

Gavlbeklædning.

21. Ydermure



Fordelen ved bindingsværksbyggeriet var, at vi kunne bygge tilbygningen færdig, før vi behøvede at slå væggen mellem tilbygningen og det gamle hus ned.

Murstenene er genbrugsmursten, som vi fandt på en dump oppe ved Arne og Gitte.

Vi kørte dem hjem i bagagerummet på vores Ford Fiesta.

22. Skål



Der var også tid til pauser.

23. Interiør



Den Lille Havfrue.



Behugget bjælke i stuen.